

BANKLARIN MALİYYƏ PERFORMANSININ YÜKSƏLDİLMƏSİ ÜÇÜN KREDİT RİSKİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Şakir Məmmədyarov

Bakı Dövlət Universiteti, Bakı, Azərbaycan
e-mail: smammadyarov2017@ada.edu.az

Xülasə. Məqalədə 2017-2021-ci illər dövründə beynəlxalq səviyyədə banklarda kredit riskinin qiymətləndirilməsinin kommersiya banklarının maliyyə fəaliyyətinə təsirinin effektləri analiz edilir və Azərbaycan mühiti üçün səmərə verə biləcək məqamlar araşdırılır. Təhlillər Amerika və Avropa qitəsində bütün bank sektorunu təmsil edən 37 kommersiya bankının üzərində aparılmışdır. Təhlillər arasında əlaqəni analiz etmək üçün iki riyazi model təhlil edilmişdir.

Açar sözlər: kommersiya bankları, kredit riskləri, maliyyə, qiymətləndirmə.

ASSESSMENT OF CREDIT RISKS TO IMPROVE THE FINANCIAL PERFORMANCE OF BANKS

Shakir Mammadyarov

Baku State University, Baku, Azerbaijan

Abstract. The paper analyzes the effects of credit risk assessment in banks at the international level on the financial activity of commercial banks in the period of 2017-2021 and examines the points that can be effective for the environment of Azerbaijan. The analysis was conducted on 37 commercial banks representing the entire banking sector in America and Europe. Two mathematical models are analyzed to analyze the relationship between the studies.

Keywords: commercial banks, credit risks, assessment.

ОЦЕНКА КРЕДИТНЫХ РИСКОВ ДЛЯ УЛУЧШЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БАНКОВ

Шакир Мамедяров

Бакинский Государственный Университет, Баку, Азербайджан

Резюме. В статье анализируется влияние оценки кредитного риска в банках на международном уровне на финансовую деятельность коммерческих банков в период 2017-2021 гг. и рассматриваются моменты, которые могут быть эффективны для Азербайджана. Анализ проводился по 37 коммерческим банкам, представляющим весь банковский сектор Америки и Европы. Были проанализированы две математические модели для анализа взаимосвязи между анализами.

Ключевые слова: коммерческие банки, кредитные риски, оценка.

1. Giriş

Banklar müxtəlif növ risklərə məruz qalırlar. Risklərin idarə edilməsinin bir hissəsi kimi Bank menecmentinin əsas məqsədi səhmdarların sərvətini artırmaqdır, ona görə də banklar pul vəsaitlərinin hərəkətini və götürülmüş riskləri qiymətləndirməli, sonra isə öz maliyyə resurslarını müxtəlif istifadə sahələrinə yönəltməlidirlər [2]. Kredit riski banklar üçün ən vacib risklərdən biridir, çünki kredit kommersiya banklarında əsas gəlir mənbələrindən biridir. Beləliklə, bu kreditlə bağlı riskin idarə edilməsi bankların gəlirliliyinə təsir edir. Kredit riskinin qiymətləndirilməsi banklar üçün vacibdir, çünki o, bankların maliyyə göstəricilərinə, mövcudluğuna və inkişafına təsir göstərə bilər [6].

Kredit riskinin qiymətləndirilməsi banklar üçün son dərəcə vacib olsa da, xüsusilə Avropa və Amerika bazarları ilə bağlı maliyyə göstəricilərinə təsiri baxımından çox az araşdırma aparılmışdır. Beləliklə, bu tədqiqatın aparılmasına, yaranmış boşluqları doldurmaq üçün hədəflənməyə böyük bir ehtiyac vardır.

Tədqiqatın əsas məqsədi kredit riskinin qiymətləndirilməsi göstəricilərinin (xüsusilə, kapital adekvatlığı, faiz gəlirləri/kredit fondları, kredit itkiləri/xalis kreditlər, leverec əmsalı, qeyri işlək kreditlər/ümumi kreditlər) Amerika və Avropa kommersiya banklarının 2017-2021-ci illər üzrə maliyyə göstəricilərini təsirini qiymətləndirməkdir.

İlk olaraq biz kredit riskinin qiymətləndirilməsinin maliyyə nəticələrinə təsiri ilə bağlı ədəbiyyatın dərin təhlil etmək, həmçinin istifadə olunan metodoloji yanaşmaları təsvir etmək, daha sonra isə tədqiqat fərziyyələrinin təhlilini təqdim edib və tədqiqat nəticələrinin əvvəlki tədqiqatlara yeni əlavənin təklif edilməsinə verdiyi səmərəni göstərmək cəhdlərini qarşıya qoymuşuq.

Məlumdur ki, risk aktivin gəlirliliyinin gözləniləndən fərqli olduğu bir vəziyyəti, dəyər kəsb edən hər hansı bir vəsaitin və s. itirilmə ehtimalıdır. Kredit riski borcalanın ipotekanı qaytara bilməməsi və ya adətən müqavilə öhdəliklərini yerinə yetirməməsi səbəbindən pul təşviqi ilə əlaqəli itki və ya əsas borc ehtimalıdır [8]. Kredit riski borcalan potensial pul vəsaitlərinin cari borcunu xərcləyəcəyini gözlədiyi zaman yaranır. İnvestorlar borc alandan və ya ola bilsin ki, borcun emitentindən faiz ödənişləri vasitəsilə kredit riski üzərinə götürdükləri üçün kompensasiya alırlar və kredit riski aktivin son gəliri ilə güclü şəkildə bağlıdır, yəqin ki, ən əsası, istiqrazların gəlirliyi onların qəbul edilən krediti ilə güclü şəkildə əlaqələndirilir. risk [5].

Kredit riski borcalanın hər hansı bir borc növü üzrə ödənişləri həyata keçirə bilməyəcəyinə görə zərərin baş vermə ehtimalını təsvir edir. Kredit riskinin qiymətləndirilməsi isə istənilən anda bankın kapitalının və kredit itkiləri ehtiyatlarının adekvatlığını başa düşmək yolu ilə bu itkilərin azaldılması prosesidir ki, bu da maliyyə institutları üçün çətin olan bir üsuldur [10]. Kredit riski, borcalanın lazımı ödənişləri etmədən hər hansı borcunu yerinə yetirməməsi ehtimalına aiddir. Bu şans əsasən əsas borcunu, faizini itirən, pul vəsaitlərinin hərəkətini pozan və yığıcı xərclərini artıran borc verənə aiddir.

Kredit risklərinin düzgün idarə edilməsi bank texnologiyalarının təkmilləşdirilməsi ilə ayrılmaz şəkildə bağlıdır ki, bu da qərarların qəbulunun səmərəliliyini artıracaq; eyni zamanda kredit riskinin idarə olunması xərcləri azalacaq. Bunun üçün qarşı tərəflər və tərəfdaşlar üçün tam çərçivə tələb olunur [16]. Kredit riski bankların fəaliyyətlərinin dinamikası baxımından əhəmiyyətli şanslarından biridir. Kredit risklərinin düzgün idarə edilməsi vasitəsilə banklar təkcə öz bizneslərinin həyat qabiliyyətini və uğurunu qoruyub saxlamır, həm də sistemli tarazlığa və iqtisadiyyatda kapitalın səmərəli yerləşdirilməsinə kömək edirlər. “Bir neçə müştərinin defoltları bank üçün böyük itkilərlə nəticələnə bilər” [15]. Bazel Komitəsi onu Bazel prinsiplərinin birinci mərhələsində əsas risk mənbəyi kimi müəyyən etmişdir.

Ədəbiyyat məlumatları üzrə kredit riskinin qiymətləndirilməsi üsullarının bankların təminatlı kreditlər üzrə fəaliyyətinə təsiri araşdırılmışdır [11]. Müəlliflər qeyd edirlər ki, bank biznesinin maliyyə riski bankın öz biznes məqsədlərinə çatmaq potensialında məhdudiyətlərə səbəb ola bilər [13]. İşdə göstərilir ki, kredit riskinin ROA-ya görə qiymətləndirilən bank fəaliyyətinə təsir kəsiyi dəyişməzdir, baxmayaraq ki, konkret bankların təsir səviyyəsi tədqiqatda istifadə edilən qiymətləndirmə texnikası ilə təmin edilməmişdir [2].

Keskar və digərləri tərəfindən bankların iqtisadi fəaliyyətinə təsir edən müxtəlif kredit riskinin qiymətləndirilməsi göstəriciləri tədqiq edilmişdir. Göstərilmişdir ki, bankın iqtisadi göstəricilərinə təsir edən ən böyük siqnal defolt dərəcəsidir [9]. Digər tədqiqatçılar kredit riskinin qiymətləndirilməsinə aid olan müxtəlif təfərrüatları qiymətləndirmək istəmişdir, çünki bu, bankların iqtisadi fəaliyyətinə təsir göstərir [6]. Onlar müəyyən etdilər ki, bu parametrlərin hər biri bankların maliyyə göstəricilərinə əks təsir göstərir. Buna baxmayaraq, defolt dərəcəsi, kredit riskinə nəzarətin başqa bir əlamətinin əksinə olaraq, bankın monetar fəaliyyətinin ən yaxşı proqnozlaşdırıcısı idi [14]. Kredit riskinin qiymətləndirilməsinin bankların qazanclarına təsir etdiyi aşkar edildi və menecmentin gəlirliliyə mənfi təsir göstərə bilməyən kredit siyasətinin yaradılmasında diqqətli olması təklif edildi [7]. Məlum olmuşdur ki, likvidlik və bankın ölçülməsi birmənalı olaraq kredit riskinə nəzarətin effektivliyindən asılıdır. Risklərin idarə edilməsi əlamətlərinin (şübhəli kreditlər, sonra kapital aktivlərinin nisbəti) bankın səmərəliliyinə təsir etdiyi məlum oldu. Daha az analiz edilmiş kreditlərin ümumi faiz marjasına pis təsir etdiyi sübut edilmişdir [1]. Kredit riski göstəricilərinin bankın səmərəliliyinə mənfi təsir göstərdiyi sübut edilmişdir. Kredit riskinin yaxşı qiymətləndirilməsinin bankın iqtisadi göstəricilərinə, eləcə də kapital adekvatlığına təsir göstərdiyi müəyyən olunmuşdur [7].

Həmçinin məlum olub ki, kredit riskinə nəzarət bank mənfəətinə təsir edir və effektiv təhlükə idarəçiliyi bankın pul dayanıqlığına nail olması üçün vacibdir [12]. Qeyri-işlək kreditlərin ROE və ROA ilə ölçülən bankın gəlirliliyinə müsbət təsir etdiyi aşkar edilmişdir [4]. Məlum olub ki, kredit riskinin qiymətləndirilməsi dəyişənləri bankın gəlirliliyinə təsir göstərir. Bu təhlil, kredit riskinin qiymətləndirilməsi və performansının xüsusi kredit riskinə nəzarət tədbirləri tətbiq edən ABŞ və Avropa sənaye banklarının maliyyə fəaliyyəti də bir sıra mövcud hesabatları təkmilləşdirir və ümumi və alt-ümumi təsirləri araşdırdıra bilər.

2. Kredit risklərinin qiymətləndirilməsi

Tədqiqatda uyğun olaraq kredit riskinin qiymətləndirilməsi siqnallarının bankın iqtisadi göstəricilərinə təsirini hesablamaq lövhə reqressiya metodundan istifadə edilib.

Kredit riskinin qiymətləndirilməsinin maliyyə göstəricilərə təsiri düz xətt funksiyası ilə ifadə olunmuşdur. Müvafiq olaraq beş qərəzsiz dəyişənlər kredit riskinin qiymətləndirilməsinin xüsusiyyətlərini, o cümlədən aşağıdakı dəyişənləri simvollaşdırılıb:

1. Kapital adekvatlığı əmsalı;
2. Faiz gəlirinin kredit fondlarına nisbəti;
3. Kredit itkilərinin xalis kreditlərə nisbəti;

4. Leverage əmsalı;

5. Qeyri-ışlək kreditlərin ümumi kreditlərə nisbəti.

Asılı dəyişənlər ROE və ROA ilə ölçülən gəlirliliyi simvollaşdırıb.

Cədvəl 1. Dəyişənlər və ölçü vahidləri

No	Təsvir	Ölçmə
1	Kapitalın adekvatlığı əmsalı (KAƏ)	(1-ci dərəcəli kapital + 2-ci dərəcəli kapital) / Risk dərəcəsi ilə ölçülmüş aktivlər
2	Faiz gəlirinin kredit fondlarına nisbəti (ÖF/VK)	Ödənilmiş kredit faizləri / Verilmiş kreditlər
3	Kredit itkilərinin xalis kreditlərə nisbəti (Kİ/XK)	Kredit itkisi / Xalis kreditlər
4	Leverage əmsalı (LƏ)	Ümumi borc / Cəmi kapital
5	Qeyri-ışlək kreditlərin/ümumi kreditlərin səviyyəsi (QİK/ÜK)	Qeyri-ışlək kreditlər/ümumi kreditlər
6	Cəmi aktivlər üzrə rentabellik(ROA)	Xalis gəlir / Cəmi aktivlər
7	Cəmi kapital üzrə gəlirlilik (ROE)	Xalis gəlir / Cəmi kapital

Ədəbiyyat məlumatların qiymətləndirilməsi və təhlil 2017-2021-ci illər ərzində tanınma şansının idarə edilməsinin bankların iqtisadi fəaliyyətinə təsirini müəyyən etmək üçün təsviri, kəmiyyət, təsviri mütənasib və ekonometrik təhlil metodlarından istifadə edir, o cümlədən kredit riski göstəricilərinin, habelə mənfəət nisbətlərinin, çarpaz -gəlirlilik göstəriciləri ilə bağlı kəsiyi məlumatlara dair statistik sistemdən (E-Views) istifadə edərək, lövhə kvadratları (PLS) metodu ilə yaxınlaşdırılan bölmə qiymətləndirməsi, reqressiya qiymətləndirməsi, korrelyasiya qiymətləndirməsi və doğrulama təhlili (F-Fisher) və bütün dövr ərzində kredit riski ilə bağlı araşdırmalar, illik hesabatlardan asılı olaraq, ABŞ və Avropanın bizneslə əlaqəli banklarına və bununla bağlı əvvəlki tədqiqatlar, dünyanın müxtəlif sektorlarındakı digər firmalarla birlikdə biznes bankları üzərində aparılmalıdır. Tədqiqatların kredit riskinin qiymətləndirilməsinin bankların maliyyə fəaliyyətinə ümumi və natamam təsirini aradan qaldırmağa çalışdığı hər yerdə qismən ölçülərdən istifadə edilir.

Cədvəl 2. Tədqiqat dəyişənlərinin təsviri təhlil nəticələri

	ROA (%)	ROE (%)	KAƏ	ÖF/VK	Kİ/XK	LƏ	QİK/ÜK
Statistik orta	0.014	0.102	0.139	11.066	0.164	0.792	0.590
Maksimum	0.046	0.369	0.297	19.823	1.379	0.854	4.842
Minimum	-0.002	-0.013	0.0099	0.101	-0.884	0.722	0.058
Müşahidələr	185	185	185	185	185	185	185

Tədqiqatda iştirak edən Amerika və Avropa kommersion banklarının təsviri təhlili belədir: Maliyyə fəaliyyət göstəricilərinə gəldikdə, tipik ROA (1,4%) və ümumi ROE (10,2%) çox aşağı olmuşdur ki, bu da öz növbəsində göstərirki, bütün Amerika və Avropa kommersion bankları ROE göstəricilərində ROA göstəricilərini qabaqlayır. Bir qayda olaraq, kapital adekvatlığı əmsalı 0,139-a, eləcə də faiz gəlirinin kredit fondlarına nisbəti – 0,11-ə bərabərdir ki, bu da kommersion banklarının verilmiş güzəştlər üzrə həddindən artıq faiz dərəcələri tutmasını göstərir, kredit itkilərinin xalis kreditlərə nisbəti vəsaitlər üçün ehtiyat 0,164, leverec əmsalı – 0,792-yə bərabərdir, və qeyri-işlək kreditlər/ümumi kreditlər isə 0,59 bərabərdir.

Multikollinearlıq testini eməklə çox dəyişənlərin yüksək korrelyasiya ola biləcəyini göstərə bilər. Bu, korrelyasiya matrisinə baxmaqla qiymətləndirilmişdir.

Cədvəl 3. Multikollinearlıq testinin nəticələri

Dəyişənlər	KAƏ	ÖF/VK	Kİ/XK	LƏ	QİK/ÜK
KAƏ	1.00	-0.05	-0.20	-0.20	-0.15
ÖF/VK	-0.05	1.00	0.02	0.02	0.00
Kİ/XK	0.05	-0.02	1.00	-0.07	0.05
LƏ	-0.20	0.02	-0.07	1.00	-0.11
QİK/ÜK	-0.15	0.00	0.05	-0.11	1.00

Korrelyasiya əmsalları matrisi tədqiqatın müstəqil dəyişənləri arasında multikollinearlığın olmadığını göstərir, maksimum korrelyasiya əmsalı -0,20 isə leverec əmsalı ilə kapitalın adekvatlığı arasındakı korrelyasiya vasitəsilə aşkarlanır. Tədqiqatçılar bu faizi müvafiq həddlər daxilində hesab edirlər.

Korrelyasiya qiymətləndirmə testi eməklə təhlil dəyişənləri arasındakı korrelyasiyanı təhlil eməliyi bunun üçün aşağıdakı fərziyyəni qəbul eməliyi:

H0: ABŞ və Avropanın bizneslə əlaqəli banklarında kredit riskinin idarə edilməsi ilə pozitiv nəticə arasında statistik cəhətdən əhəmiyyətli korrelyasiya yoxdur.

H1: ABŞ və Avropanın bizneslə əlaqəli banklarında kredit riskinin idarə edilməsi ilə pozitiv nəticə arasında statistik cəhətdən əhəmiyyətli korrelyasiya var.

Seçim təlimatı aşağıdakı kimidir:

Əgər (Sig. R) > 5% olarsa, H0 qəbul edin.

Əgər (Sig. R) < 5% olarsa, H1-i qəbul edin.

Qiymətləndirmənin nəticələri göstərir ki, əhəmiyyətli korrelyasiya (Sig. R) 0,000-ə bərabərdir, bu o deməkdir ki, risklərin idarə edilməsinin tanınması ilə bankların iqtisadi göstəriciləri arasında statistik əhəmiyyətli korrelyasiya mövcuddur.

Tədqiqat fərziyyələrinin sınaqdan keçirilməsi: Qərəzsiz dəyişənlər tərəfindən dəqiqləşdirilmiş iki asılı dəyişənin hər birindəki bütün pozğunluqları nəzərə almaq üçün aşağıdakı fərziyələrdən birini qəbul edirik:

H0: Kredit riskinin qiymətləndirilməsinin bankların maliyyə performansına təsiri statistik cəhətdən əhəmiyyətli deyil.

H1: Kredit riskinin qiymətləndirilməsinin bankların maliyyə performansına təsiri statistik cəhətdən əhəmiyyətlidir.

Cədvəl 4.

Dəyişənlər	Korrelyasiya	Sig. R
KAƏ	-0,0051	0,7505
ÖF/VK	0,0001	0,4732
Kİ/XK	0,0041	0,0295
LƏ	-0,0812	0,0092
QİK/ÜK	0,0026	0,0023
Sabit	0,0819	0,0043

Cədvəl 5.

Dəyişənlər	Korrelyasiya	Sig. R
KAƏ	-0,1836	0,2062
ÖF/VK	0,0016	0,2861
Kİ/XK	-0,0334	0,0110
LƏ	0,0418	0,7812
QİK/ÜK	0,0223	0,0002
Sabit	0,0812	0,0001

ROA maliyyə performansını təhlil edərkən fərziyyələr aşağıdakı nəticələri verdiyini cədvəl 4- və 5- dən görmək olur:

- Qeyri-işlək kreditlər/ümumi kreditlər nisbəti bankların maliyyə göstəricilərinə əlverişli təsir göstərir.
- Bankların maliyyə nəticələrinə leverec əmsalının, habelə kredit itkilərinin xalis kreditlərə nisbətində zərərli təsiri var.
- Kapital adekvatlığı əmsalının, faiz gəlirinin kredit fondlarına nisbətində bankların maliyyə performansına təsiri yoxdur.

Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, qeyri-işlək kreditlərin ümumi kreditlərə nisbətində maliyyə göstəricilərinə müsbət təsiri, o cümlədən Kredit itkilərinin xalis kreditlərə nisbətində maliyyə göstəricilərinə mənfi təsiri və kapitalın adekvatlığı əmsalının, habelə faiz gəlirinin kredit fondlarına nisbətində ROA-nın təhlilində bankların maliyyə fəaliyyətinə nisbətində təsiri yoxdur.

Babar və b. qeyri-işlək kreditlərin/ümumi kreditlərin ROE və ROA ilə ölçülən şirkətlərin maliyyə göstəricilərinə faydalı təsir göstərdiyini və Hacıheydari kapitalın adekvatlıq əmsalının kredit riskinin qiymətləndirilməsinə təsir etmədiyi qənaətinə gəlib [3]. Bu, kapitalın ümumi riskli aktivlərə nisbətində maliyyə göstəricilərinə müsbət təsir etdiyini müəyyən edən Al-Dmour

və digərlərinin [1] nəticələrinə ziddir. Bedeley öz nəticələrində kredit riskinin qiymətləndirilməsinin maliyyə göstəricilərinə müsbət təsir etdiyini göstərmişdir [4]. Kredit riskinin qiymətləndirilməsinin bankın maliyyə göstəricilərinə yaxşı təsir göstərdiyi göstərilmişdir [9]. O, həmçinin problemlı kreditlərin ümumi kreditlərə nisbətində müsbət təsirini, habelə faiz gəlirinin kredit fondlarına nisbəti kreditlər və ya xalis kreditlər üzrə zərərlər üzrə ehtiyatların nisbətində bankın maliyyə göstəricilərinə mənfi təsirini aşkar edib. Bu nəticə və başqalarının nəticələrinə uyğundur. [3] və Keskar və digərlərinin nəticələrinə ziddir [9], qeyri-işlək kreditlərin digər göstəricilərlə yanaşı, bankın iqtisadi göstəricilərinə müsbət təsir göstərdiyini müəyyən etmişdir.

Qiymətləndirmə əlavə olaraq göstərdi ki, kredit faizləri/kredit vəsaitləri nisbətində, eləcə də leverec əmsalının bankın maliyyə nəticələrinə kapitalın gəlirliliyi ilə təsiri aşkar edilmişdir. Bu nəticə tanınma və problemlı kreditlərin bankın iqtisadi göstəricilərinə heç bir təsir göstərməmiş [16] nəticələrinə uyğundur.

Kredit riskinin qiymətləndirilməsinin maliyyə nəticələrinə kumulyativ təsiri statistik cəhətdən əhəmiyyətlidir, bunu hesablanmış F-statistika, eləcə də onun tədqiqat versiyalarının ehtimalı (0,0000) sübut edir. Tədqiqat göstərir ki, kredit riskinin qiymətləndirilməsi bankların ROE və ROA ilə ölçülən maliyyə nəticələrinə mənfi təsir göstərir. Bu nəticə kredit riskinin qiymətləndirilməsinin ROE və ROA ilə ölçülən gəlirliliyə təsirini aşkar edən Shakya və Smys [12]. tərəfindən aparılan araşdırmaya uyğundur.

Nəticə. Bu tədqiqatın əsas məqsədi qeyd edildiyi kimi, kredit riskinin qiymətləndirilməsini, eləcə də maliyyə fəaliyyətini müəyyən etməklə bankların maliyyə fəaliyyətinə kredit riskinin qiymətləndirilməsinin təsirini nəzərdən keçirmək və kredit riskinin qiymətləndirilməsinin bankların maliyyə nəticələrinə nə dərəcədə təsir etdiyinə dair empirik sübutları tapmaqdır. Kredit riskinin düzgün qiymətləndirilməsinin gəlirliliyə təsiri mübahisəli məsələdir.

Tədqiqat göstərir ki, bankların kredit riskinin qiymətləndirilməsinin effektivliyini və məqsədəuyğunluğunu müəyyən etmək üçün qeyri-işlək kreditlərin ümumi kreditlərə nisbətində istifadə olunur. Bu nisbət müsbət təsir göstərir. Bu nəticə QİK/ÜK nisbətində bankın fəaliyyətinə mənfi təsir göstərəcəyi ilə bağlı gözləntilərə ziddir. Bu nəticələr QİK nisbətində bank gəlirliliyinə yaxşı təsirini nümayiş etdirir. Bu onu göstərir ki, kreditlər üzrə çoxlu borclara baxmayaraq, QİK nisbəti mənfiyyətə faydalı təsir göstərir. Buna görə də amerikalılar və avropalılar kredit riskinin idarə olunması üçün effektiv mexanizmlər yaratmalıdırlar.

Nəticələr həmçinin göstərir ki, kapitalın adekvatlığı əmsalı, faiz gəlirinin kredit fondlarına nisbəti, kredit itkilərinin xalis kreditlərə nisbəti və leverec əmsalı ABŞ və Avropa sənaye banklarının ROE-nə təsir etmir. Mənfiyyətin artırılmasına ciddi yanaşan banklar bunlardan başqa dəyişənlərə daha çox diqqət yetirməlidirlər. Tədqiqatçılar müəyyən ediblər ki, leverec əmsalı bankların gəlirliliyinə mənfi təsir göstərir, ona görə də borc biznesi böyük ölçüdə maliyyələşdirməlidir. Böyük maliyyə rıçaqları şirkətin borc xidmətlərini, öhdəliklərini artırır,

bu da bankların fəaliyyətinə mənfi təsir göstərə bilər. Bu, leverecin şirkətin öz gəlirini artırma biləcəyi ən böyük yollardan biri olduğu fikrini dəstəkləmir.

Bu araşdırmada nəzərə alınan kredit riskinin qiymətləndirmə meyarları ABŞ və Avropa kommersiya banklarının gəlirliliyini müəyyən edən kritik dəyişənlərdir. Empirik qiymətləndirmənin nəticələrinə əsasən, tədqiqat kredit riskinin qiymətləndirilməsini təkmilləşdirməyə və gəlirliliyə nail olmağa kömək edə biləcək aşağıdakı təklifləri irəli sürür. Beləliklə, ABŞ və Avropa kommersiya bankları kredit riskinin qiymətləndirilməsində əhəmiyyətli olduğu aşkar edilmiş qeyri-ışlək kreditlər/ümumi kreditlər, obyekt itkisi üçün kredit itkilərinin xalis kreditlərə nisbəti və leverec əmsallarının göstəricilərini nəzərə almalıdırlar.

Bundan əlavə, banklar müştərilərə kredit verməzdən əvvəl ciddi kredit qiymətləndirmələri tətbiq etməklə kifayət qədər kredit riskinin qiymətləndirilməsi siyasəti yaratmalı və banklar yaxşı kredit riskinin qiymətləndirilməsi prosesini inkişaf etdirərkən yaxşı kredit riski mühiti yaratmalıdırlar. Kredit riski üzərində monitoring, emal, habelə adekvat nəzarəti əhatə edən müvafiq kredit administrasiyasının olması yaxşı kredit prosesi üçün ilkin şərtədir. Yaxşı kredit riskinin qiymətləndirilməsi prosesini yaratmaq üçün banklar müvafiq kredit riski mühiti yaratmalıdırlar. Yaxşı kreditləşmə prosesinin bir hissəsi kimi, kredit riskinin monitoringini, emalını və kifayət qədər nəzarətini tələb edən adekvat kredit inzibatçılığı saxlamaq lazımdır.

Banklar, bankların səmərəliliyini və rəqabət qabiliyyətini yüksəltməklə yanaşı, bankların kredit riskinə məruz qalmalarını məhdudlaşdıracaq təcrübələr hazırlamalı və tətbiq etməlidirlər. Bundan əlavə, banklar müştərilərə kredit verməzdən əvvəl düzgün kredit qiymətləndirmələri aparmaqla kredit riskinin qiymətləndirilməsi üçün müvafiq yanaşmalar yaratmalıdırlar.

Azərbaycan Respublikasının bank sistemi əsas etibarı ilə kommersiya banklarında təşkil edilmişdir. Hal hazırda Mərkəzi Bankın lisenziyası üzrə 25 kommersiya bankı fəaliyyət göstərirki, bunlardan dördü sistem əhəmiyyətli banklardır. Azərbaycanda da istehlak banklarında kredit riskinin qiymətləndirilməsi üsullarının tətbiqinin uzunmüddətli nəticələrini müəyyən etmək üçün daha çox tədqiqata ehtiyac var. Əlavə tədqiqat anlaşımanı gücləndirəcək, həmçinin menecerləri kredit riskinin qiymətləndirilməsi alətlərinin tətbiqi vasitəsilə maliyyə fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması üçün təşəbbüslər göstərməyə təşviq edəcək.

Ədəbiyyat

1. Al-Dmour H., Saad N., Amin E.B., Al-Dmour R., Al-Dmour A. (2021), The Influence of the Practices of Big Data Analytics Applications on Bank Performance: Filed Study, VINE Journal of Information and Knowledge Management Systems, <https://doi.org/10.1108/VJKMS-08-2020-0151>.
2. Amakobe M.A. (2015). The Impact of Big Data Analytics on the Banking Industry, Colorado Technical University.

3. Babar S., Latief R., Ashraf S., Nawaz S. (2019). Financial Stability Index for the Financial Sector of Pakistan, *Economies*, Vol. 7, No. 3, <https://doi.org/10.3390/economies7030081>.
4. Bedeley R.T., Iyer L.S. (2014). Big Data Opportunities and Challenges: The Case of Banking Industry, *Southern Association for Information Systems Conference*, pp. 1-6.
5. Boumlik A., Bahaj M. (2017). Big Data and IoT: A Prime Opportunity for Banking Industry, *International Conference on Advanced Information Technology, Services and Systems*, pp. 396-407.
6. Gupta T., Gupta N., Agrawal A., Agrawal A., Kansal K. (2019). Role of Big Data Analytics in Banking, in *2019 International Conference on Contemporary Computing and Informatics (IC3I)*, pp. 222-227.
7. Hassani H., Huang X., Silva E. (2018). Digitalisation and Big Data Mining in Banking, *Big Data and Cognitive Computing*, Vol. 2, No. 18, pp. 1-13.
8. Indriasari E., Gaol F.L., Matsuo T. (2019). Digital Banking Transformation: Application of Artificial Intelligence and Big Data Analytics for Leveraging Customer Experience in the Indonesia Banking Sector, in *2019 8th International Congress on Advanced Applied Informatics*, <https://doi.org/10.1109/IIAI-AAI.2019.00175>.
9. Keskar V., Yadav J., Kumar A. (2021). Perspective of Anomaly Detection in Big Data for Data Quality Improvement, *Materials Today: Proceedings*, Vol. 51, No. 1, pp. 532-537.
10. Munar A., Chiner E., Sales I. (2014). A Big Data Financial Information Management Architecture for Global Banking, in *2014 International Conference on Future Internet of Things and Cloud*, pp. 385-388, <https://doi.org/10.1109/FiCloud.2014.68>.
11. Mungai K., Bayat A. (2018). The Impact of Big Data on the South African Banking Industry, *Intellectual Capital, Knowledge Management and Organisational Learning, ICICKM*, pp. 225-236.
12. Shakya S., Smys S. (2021). Big Data Analytics for Improved Risk Management and Customer Segregation in Banking Applications, *Journal of ISMAC*, Vol. 3, No. 3, pp. 235-249, <https://doi.org/10.36548/jismac.2021.3.005>.
13. Sproviero A.F. (2020). Integrated Reporting and the Epistemic Authority of Big Data: An Exploratory Study from the Banking Industry, *Financial Reporting*, No. 2, pp. 99-124.
14. Srivastava A., Singh S.K., Tanwar S., Tyagi S. (2017). Suitability of Big Data Analytics in Indian Banking Sector to Increase Revenue and Profitability, in *2017 3rd International Conference on Advances in Computing, Communication & Automation (ICACCA)*, pp. 1-6, <https://doi.org/10.1109/ICACCAF.2017.8344732>.
15. Wong K.Y., Wong R.K. (2020). Big Data Quality Prediction on Banking Applications, in *IEEE 7th International Conference on Data Science and Advanced Analytics (DSAA)*, pp. 791-792, <https://doi.org/10.1109/DSAA49011.2020.00119>.
16. Yu T.R., Song X. (2020). Big Data and Artificial Intelligence in the Banking Industry, in *Handbook of Financial Econometrics, Mathematics, Statistics, and Machine Learning*, pp. 4025-4041, https://doi.org/10.1142/9789811202391_0117.